

HAKEMLİK SİSTEMİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Gülfem ÇELİK

Bir dergiye gönderilen bilimsel makalelerin tarafsız hakem görüşüne sunulması uzun yıllardır yapılan bir uygulamadır. Hakemlik uygulamasının amacı makalenin bu alanda uzman bilim adamları tarafından değerlendirilmesi, ve bu kişilerin bilimsel değerlendirmeyi yapmasıdır. Hakemlik uygulamasının dergilere gelen makalelerin bilimselliğini olumlu yönde etkilediği bugün için kanıtlanmış bir gerçektir.

Makaleler üzerine bu olumlu etkilerine karşın bu sistemin hakemler üzerine zorluk oluşturan boyutları da bulunmaktadır. Makalelere hakemlik uygulaması gönüllük üzerine işler. Hakemler çok nadiren yaptıkları değerlendirmeler için bir ücret alırlar. Vakit alıcıdır ve özel emek gerektirir. Hakemlik yapılan konuya derinlemesine bir bakış yapılması ve objektif, makalenin bilimsel değerini yükseltecek, etik sorunları gündeme getirecek bir analiz yapılması gerekmektedir. Öte yandan bilimsel bir makaleye hakemlik yapan bir bilim adamı manevi olarak bilime hizmet etmiş olmanın doyunluğunu taşır. Bu, sessiz ve bilinmeyen daha da önemlisi afişe edilemeyen bir katkıdır. Hakemin önemli bir zaman kaybı ve emekle gerçekleştirdiği bu önemli görev ne yazık ki gizli kalmak durumundadır. Bütün bu olumsuz yönlerine rağmen bilimsel yayınlarda hakemlik kurumu devam etmiş ve günümüzde makalelerin bilimsel düzeyini artırmaya yönelik çabalar da korunmuştur.

İşin bu boyutunun yanı sıra bilimsel yayınlarda hakemlik sürecinde zaman zaman sorunlar olabilmektedir. Bu sorunlar; hakemlerin görevi kabul etmemesi, kabul ettiği takdirde yeterince özen göstermemesi, önyargılı davranması, değerlendirmeyi kabul etse bile isteksiz olması, süreci geciktirmesi şeklinde sıralanabilir.

Oysaki bu sürecin devam etmesinin bilimsel yayınların niteliğini artırmada ne denli etkin olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu durumda hakemlik sürecini geliştirmek için bazı stratejiler önerilebilir. Bu stratejiler iki ana başlık altında incelenebilir.

1. Hakemlerin bilimsel dergilerde hakemlik yapma isteğinin artırılması

Modern yaşamın bilimsel yaşama katkılarından biri bilim insanlarının iş tanımını çok genişletmesidir. Bunun sonucu olarak bilim insanlarının çok fazla konu ile ilgili vakit gereksinimleri olmaktadır. Bu hızlı ve karışık süreçte bilim insanlarının hakemlik yapma isteklerinde bir azalma olmuştur. Bunun diğer bir nedeni de yukarıda tanımlandığı üzere hakemlik sürecinin vakit alıcı ve çok emek gerektirici boyutudur. Bu konu fark edildiğinde buna yönelik bazı stratejiler öne sürülmüştür.

- Hakemlik sürecinin ücretlendirilmesi çözümlerden biri olmakla birlikte bu birçok platformda uygulanma zorluğu ile karşı karşıyadır. Bilimsel dergiler sıklıkla bilimsel derneklere aittir ve derneklerin hakem ücretlerinden doğan yükü karşılamaları zor görünmektedir.

Prof.Dr. Gülfem ÇELİK - Türk Tıp Dizi Komite Üyesi
Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Göğüs Hastalıkları ABD, İmmünoloji ve Allerji BD - ANKARA
gulfemcelik@gmail.com

- Diğer bir öneri ise hakem seçme yöntemidir. Genelde bir çok dergide hakemler ilgi alanlarına göre alfabetik listeden seçilmekte ve ismi(veya soyadı) alfabenin başına yakın olanlara daha çok hakemlik teklifi gittiği gösterilmiştir. Bu durum aynı hakem üstünde fazla bir yüke neden olmakta dolayısı ile görevi reddine neden olabilmektedir. Bu yöntem uygulanmıyor bile olsa derginin hakem listesine dikkat etmesi ve hakemlere dengeli bir dağıtım yapmayı gözetmesi gerekli görünmektedir.
- Hakemin makale konusu ile direkt ilgili olması: Hakemlerin kendileri ile çok ilgisi olmayan bir konu gönderildiğinde hakemlik görevini daha çok red etme eğiliminde oldukları gösterilmiştir. Bunun tersine özellikle kendi ilgi alanlarında makale hakemlik için gönderildiğinde daha kabul etme eğiliminde olmaktadır. Bu durumda editoryal grubun hakemleri özel ilgi alanları ile gruplaması ve ilgi alanlarına göre makale göndermesi rasyonel bir yaklaşım biçimi olarak görünmektedir.
- Hakemlere teşekkür edilmesi: Doğası gereği hakemlik sürecinde hakem isminin gizli kalması gerekmektedir. Diğer taraftan bu durum hakemlik yapan bilim insanının yaptığı emeği yoksayan bir duruma neden olabilmektedir. Günümüzde bir çok dergi yıl sonunda hakemlik yapan bilim insanlarının isimlerini toplu olarak yayınlamakta ve teşekkür etmektedir.
- Hakemlik yapma görevinin akademik yükseltmelerde daha etkin bir rol oynaması: Bir çok üniversitenin akademik yükseltme kriterlerinde "bilimsel yayınlarda hakemlik yapma" maddesi bulunmaktadır. Ancak bu madde yeterince etkin değildir. Bu maddenin hakemlik yapmayı teşvik edici bir şekilde daha etkin bir şekilde yeniden düzenlenmesi fayda sağlayabilir. Örneğin doçentlik kadrosuna atanmada en az sayıda bilimsel yayında hakemlik yapmış olma şartının getirilmesi hakemlik yapılmasını kolaylaştırıcı bir unsur olacaktır.
- Hakemin bireysel özellikleri: Genelde araştırmayı seven, genç bilim insanlarının hakemlik görevini daha çok kabul ettikleri gösterilmiştir.

2. Hakemlik sürecinin niteliğinin artırılması

Bir bilim adamı hakemlik yapmayı kabul etmiş olsa bile hakemlik süreci de istenilen düzeyde olmayabilir. Bunu önlemek için de bazı stratejiler önerilebilir.

- Hakemlerin kariyerlerinin başındaki bir dönemde hakemlik ile ilgili bir eğitim almaları
Hakemlik yapma son derece ince özellikleri olan bir durumdur. Bireylerin neyi nasıl yapacaklarına dair objektif bilgi sahibi olmaları gereklidir. Bu eğitimin bireylerin akademik yaşantısının başlarında yapılması önerilmektedir. Bu yaklaşımın etkin hakemlik üzerine çok anlamlı katkı sağlamadığını öne süren araştırmalar bulunsa bile genel eğilim bu şekilde bir eğitim alınması gerektiği yönündedir.
- Değerlendirmenin hazırlanmış bir form üzerinden yapılması, hakemlere bilimsel içerik dışında neye dikkat edeceklerini gösteren bir form olması: Bu durum hakemlerin işini daha objektif kriterlere dayandırmasına yardımcı olacaktır. Bu tarz standart değerlendirme formları olmayan dergilerin bunu hazırlamaları önerilmektedir.
- Hakemin istatistik bilgisinin iyi olması
Araştırma makalelerinde istatistik hem sonucu hem de makalenin yorumlanmasını etkileyen en temel unsurdur. Araştırmanın istatistik yönteminin uygun olmayışı

yanlış veriye ve verilerin yanlış sunumu gibi çok ciddi bilimsel hatalara neden olabilir. Bu nedenle hakemin istatistik bilgisi olması ve değerlendirme yaparken bunu da göz önüne alması son derece önem taşır. Makalenin gerekirse istatistik danışmana ayrıca gönderilmesi de gerekebilir veya tavsiye edilebilir.

- Hakemlik sisteminin gerçek kör olarak yapılması

Bir çok ulusal dergide yazar isimleri gizli olarak makale gönderimi yapılmaktadır. Ancak yine de makale içinde araştırma yapılan merkezi tanımlayıcı ifadeler yer alabilir. Bu nedenle editoryal grubun bu ayrıntıya dikkat etmesi önem taşır. Bu durum yazarlardan veya merkezlerden kaynaklanabilecek olası bir yanlı bakışı önleyebilir.

- Hakemin o alanda uzman bir kişi olması:

Hakem gönderilen makale konusunda ne kadar yetkinse makale üzerinde o denli bilimsel katkısı dolayısı ile indirekt olarak bilime katkısı olacaktır. Bu nedenle editoryal grubun hakem seçerken dikkatli davranması olumlu bir sonuca neden olacaktır.

- Hakemlik sürecinin uzamasına engel olunması:

Bazı durumlarda hakemlerin yanıtları gecikebilmektedir. Günümüzde online hatırlatma sistemleri bu gecikmeyi azaltabilmektedir. Bu nedenle online sistemlerin yaygınlaştırılması bu süreci kısaltabilir.

- Hakem raporunun web sayfasında yayınlanması: Bazı dergiler bilimsel yayınlara yapılan hakemlik değerlendirmelerini web sayfalarına koymaktadırlar. Bu durumun hakemin daha nitelikli değerlendirme yapmasına neden olacağı beklense de çok da farklı olmadığı gösteren yayınlar bulunmaktadır.

Olumlu ve olumlu olmayan tüm yanlarına karşın bilimsel yayınlarda hakemlik son derece önemli ve bilimselliği artırıcı bir unsurdur. Bu sürecin etkin bir şekilde sürdürülmesi ve bilim insanlarının hakemlik yapmaya teşvik edilmeleri için hakemliğe daha kurumsal anlam yüklenmesi ve hakem seçilirken bazı noktaların göz ardı edilmemesi gereklidir.

KAYNAKLAR

- 1: *Peternej-Taylor C. Thank you to our peer reviewers for 2012. J Forensic Nurs. 2012 Dec;8(4):153-4.*
- 2: *2012 peer reviewers. Am J Nurs. 2012 Dec;112(12):69.*
- 3: *Thanking all peer reviewers. Jpn J Clin Oncol. 2012 Dec;42(12):1235-7.*
- 4: *Sandri-Goldin RM. Recognizing the top 25 peer reviewers for the journal of virology. J Virol. 2012 Dec;86(24):13145.*
- 5: *Peer reviewers for International Journal of Speech-Language Pathology December 2011-September 2012. Int J Speech Lang Pathol. 2012 Dec;14(6):577-9.*
- 6: *McLeod P, Steinert Y, Capek R, Chalk C, Brawer J, Ruhe V, Barnett B. Peer review: An effective approach to cultivating lecturing virtuosity. Med Teach. 2012 Oct 26. [Epub ahead of print] PubMed PMID: 23102101.*

7: Steinhauer G, Adlassnig W, Risch JA, Anderlini S, Arguriou P, Armendariz AZ, Et al. Peer review versus editorial review and their role in innovative science. *Theor Med Bioeth.* 2012 Oct;33(5):359-76.

8: Kriegeskorte N. Open evaluation: a vision for entirely transparent post-publication peer review and rating for science. *Front Comput Neurosci.* 2012;6:79. doi: 10.3389/fncom.2012.00079. Epub 2012 Oct 17. PubMed PMID:

9: Bunner C, Larson EL. Assessing the quality of the peer review process: author and editorial board member perspectives. *Am J Infect Control.* 2012 Oct;40(8):701-4.

10: Lobb R, Petermann L, Manafo E, Keen D, Kerner J. Networking and Knowledge Exchange to Promote the Formation of Transdisciplinary Coalitions and Levels of Agreement Among Transdisciplinary Peer Reviewers. *J Public Health Manag Pract.* 2013 Jan;19(1):E9-E20.

11: Andrade-Navarro MA, Palidwor GA, Perez-Iratxeta C. Peer2ref: a peer-reviewer finding web tool that uses author disambiguation. *BioData Min.* 2012 Sep 7;5(1):14.

12: Houry D, Green S, Callahan M. Does mentoring new peer reviewers improve review quality? A randomized trial. *BMC Med Educ.* 2012 Aug 28;12:83.

13: Clark RK. Peer review: a view based on recent experience as an author and reviewer. *Br Dent J.* 2012 Aug;213(4):153-4. doi: 10.1038/sj.bdj.2012.721.

14: Gasparyan AY, Kitas GD. Best peer reviewers and the quality of peer review in biomedical journals. *Croat Med J.* 2012 Aug;53(4):386-9.

15: Cornelius JL. Reviewing the review process: Identifying sources of delay. *Australas Med J.* 2012;5(1):26-9.

16: Einarson TR, Koren G. To accept or reject? A guide to peer reviewing of medical journal papers. *J Popul Ther Clin Pharmacol.* 2012;19(2):e328-33.

17: Migliori GB, Soriano JB, Brusasco V, Dinh-Xuan AT. ERJ peer reviewers: does this pillar of the Journal's quality need help? *Eur Respir J.* 2011 Aug;38(2):251-2.

18: Azer SA, Ramani S, Peterson R. Becoming a peer reviewer to medical education journals. *Med Teach.* 2012;34(9):698-704.

19: Hirst A, Altman DG. Are peer reviewers encouraged to use reporting guidelines? A survey of 116 health research journals. *PLoS One.* 2012;7(4):e35621.

20: Wicherts JM, Kievit RA, Bakker M, Borsboom D. Letting the daylight in: Reviewing the reviewers and other ways to maximize transparency in science. *Front Comput Neurosci.* 2012;6:20.

21: Friston K. Ten ironic rules for non-statistical reviewers. *Neuroimage.* 2012 Jul 16;61(4):1300-10. doi: 10.1016/j.neuroimage.2012.04.018.

22: Stratton SJ. Peer-reviewers: the anonymous backbone of medical literature. *Prehosp Disaster Med.* 2011 Oct;26(5):317-8.

23: Lee C. Open peer review by a selected-papers network. *Front Comput Neurosci.* 2012;6:1.

24: Shidham VB, Demay RM, Pitman MB. Thank you reviewers - *CytoJournal* 2011. *Cytojournal.* 2011;8:23. Epub 2011 Dec 27.

25: Leek JT, Taub MA, Pineda FJ. Cooperation between referees and authors increases peer review accuracy. *PLoS One.* 2011;6(11):e26895

26: Johnson C. Thank you to the *Journal of Chiropractic Medicine* peer reviewers for 2010. *J Chiropr Med.* 2011 Mar;10(1):1-2.

27: Jackson JL, Srinivasan M, Rea J, Fletcher KE, Kravitz RL. The validity of peer review in a general medicine journal. *PLoS One.* 2011;6(7):e22475.